

З. В. Кузнєцова

*к. ю. н., доцент, доцент кафедри
конституційного права та правосуддя
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова*

ІДЕОЛОГІЯ І ПРАКТИКА РАШИЗМУ

*... Це звір огидної породи,
Лох-Несс холодної Неви...*

Ліна Костенко

Сьогодні тема рашизму, як явища, як категорії, яка отримала легітимізацію, є однією з найбільш актуальних і обговорюваних не тільки в Україні, але і в цілому світі. Одним з найнебезпечніших викликів, і навіть загроз всьому людству кінця ХХ – початку ХХІ століть виявився російський шовінізм, інакше рашизм, який є фактично ідеологічною основою державного політичного режиму російської держави. На жаль, це явище тісно увійшло до нашого повсякденного життя кривавим індикатором людиноненавистливості російської агресії проти України, проти українського народу. Разом з тим, сутність вказаної проблеми зводиться до того, що це поняття має багато відтінків, безліч підходів до його визначення та розуміння. Тим часом ми спробуємо проаналізувати його осо-

бливості, закономірності виникнення та своїми дослідженнями намагатимемось сприяти викоріненню подібних явищ.

Отже, походження і сутність рашизму має глибокі історичні корені, які тісно пов'язані з різновидами і проявами цього явища. Такими є дискримінація, насильство, розповсюдження ненависті, культ сили та культ особи, що перебуває на верхівці вертикалі влади, самозвеличення та інші прояви людиноненависництва. Варто звернути увагу ще на часи колонізації та работоргівлі, які базуються на ідеї про нерівність расових груп, так званий «расовий рас(ш)изм», коли людей розділяли за кольором шкіри та вважали одних панівними над іншими. Такі часи давно минули. Проте, рашизм існує й сьогодні, в дещо інших формах.

Серед українських науковців тему «рашизму» досліджували такі вчені як Л. Якубова, Б. Дем'яненко, О. Костенко, О. Кривдик, М. Піддячий, О. Гринів, В. Огнев'юк та багато інших. Рашизм сьогодні – це ідеологічна основа путінізму, підкреслював О. Гринів, що ґрунтується на несприйнятті західної цивілізації, якій протиставляють своєрідну російську (євразійську) цивілізацію. Історія підтвердила, що рашизм передбачає, в першу чергу, знищення українства як національної спільноти [1].

О. Костенко зауважив, що рашизм базується на ілюзіях і обґрунтовує припустимість будь-якого свавілля заради хибно трактованих інтересів російського суспільства. У зовнішній політиці рашизм проявляється, зокрема, у порушенні принципів міжнародного права, у внутрішній – проявом є порушення прав людини на свободу думки, переслідування учасників «руху незгодних», використання ЗМІ для дезінформації свого народу [2].

М. Піддячий наголошує, що рашизм – імперська авторитарно-тоталітарна система державно-політичного режиму росії, яка впроваджує прихований геноцид українського народу з усіма ознаками державного тероризму [3].

Українська вікіпедія також поповнилась новою сторінкою про рашизм як політичну ідеологію владного режиму російської федерації. «Рашизм (від «Росія» (англ. Russia, «Раша») + «фашизм») або російський фашизм – термін, який використовується для позначення політичної ідеології та соціальної практики влад-

ного режиму Росії кінця XX – початку XXI століття, що базується на ідеях «особливої цивілізаційної місії» росіян, «старшості братнього народу»; нетерпимості до елементів культури інших народів, здебільшого слов'янських (бо їх простіше русифікувати), а також до народів, що проживали в російській імперії чи СРСР; ультра націоналізмі, використанні російського православ'я як моральної доктрини, геополітичних інструментах впливу (насамперед енергоносіях для європейських країн), військовій силі стосовно країн, що входять до сфери впливу РФ» [4].

Таким чином, можна зробити висновок, що сучасний рашизм походить з радянської тоталітарної ідеології, яка світоглядом пов'язана з давно і назавжди зниклою російською імперією, ностальгією за радянським союзом з жорстким партійним режимом, псевдоісторичними екскурсами очільника московії. Тому ідеологія сучасного «рашизму», на думку більшості дослідників, формувалася за участі низки російських політичних, релігійних, культурних, філософських вимірів. З цієї причини, в основі їх поглядів лежить заперечення існування України в нинішніх кордонах та з нинішнім статусом суверенної держави, ідеї про те, що Україна має бути анексована як «величезна небезпека для всієї Європи» (ідеолог «рускага міра» О. Дугін).

Термін «рашизм», який на початку війни був стихійно утверджений, а сьогодні вже законодавчо закріплений, став характеристикою, якою народ України означив своє ставлення до агресії росії проти України. Це підняло усвідомлення цього терміну на всесвітній рівень і породило відповідну хвилю обговорення того, наскільки воно виправдане – як визначення російського тоталітарного режиму XXI сторіччя. Хоча «рашизм» був виразом, який українці почали вживати з 2014 року, у західній дискусії він увійшов лише зараз. Багато в чому це сталося завдяки популяризації та статтям сучасного американського дослідника Тімоті Снайдера. В травні 2020 року в статті «Війна в Україні породила нове слово» Тімоті Снайдер пише, що для пояснення звірства росіян в Україні, влада та цивільні особи вживають слово «рашизм». Він зазначає, українці за останнє десятиліття помітили нахил росії до фашизму: культи лідера і мертвих, корпоративну державу, міфічне

минуле, цензуру, теорії змови, централізовану пропаганду, а тепер і війну, руйнування: «Навіть коли ми справедливо обговорюємо, наскільки цей термін застосовний до західних діячів і партій, ми схильні не помічати центральний приклад відродження фашизму, яким є режим путіна в російській федерації» [5].

З огляду на це науковці, експерти, журналісти та громадянське суспільство загалом висловили ініціативу про введення до офіційної та наукової дискусії терміну «рашизм» із внесенням цього терміну до словників української мови, щоб дати офіційне визначення ідеології та владному російському режиму, який здійснює загарбницькі війни та воєнні злочини в Україні, Грузії, Чечні, Сирії та інших країнах світу. Цю ініціативу підтримав і Комітет Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики. Події останніх місяців переконливо доводять: росія ХХІ століття у своїй ідеології, політиці та методах ведення війни поєднує ідеологію та практику режимів комуністичного СРСР, нацистської Німеччини, а також російського імперіалізму. Це поєднання можна означити терміном «рашизм».

Логічним продовженням ініціативи 2 травня 2023 року Верховна Рада ухвалила Постанову «Про використання політичним режимом російської федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненависницьких», в якій офіційно дано визначення та характеристики нинішньої російської влади, розуміючи рашизм як новий різновид тоталітарної ідеології та практик, які лежать в основі режиму, сформованого у російській федерації під керівництвом президента в. путіна, та ґрунтуються на традиціях російського шовінізму й імперіалізму, практиках комуністичного режиму СРСР та націонал-соціалізму (нацизму) [6].

Таким чином, парламент України офіційно ввів рашизм у правове поле для того, щоб спонукати весь цивілізований світ засудити ідеологію російської кровожерливої, людиноненависницької ідеології. Така пропозиція виникла ще й тому, що в росії реально сформувалася ідеологія тоталітарної диктатури, яка наслідуює найгірші практики минулого і втілює ідеї фашизму. Звідси очевидно, що в росії не виникло і, звісно, немає попиту на демократію,

хоч конституційно і формально є демократичною державою. Тут і скрізь доречно нагадати промовисті слова Ліни Костенко: «У кожної нації свої хвороби. У росії – невиліковна» [7].

Наступним кроком було визнання агресивної ідеології росії міжнародною спільнотою. 22 травня 2023 року Парламентська асамблея НАТО на сесії Асамблеї в Люксембурзі одностайно визнала російські злочини проти України геноцидом, а російський режим – рашизмом.

Але, попри вкорінення і використання в українській і частково в світовій громадськості терміну «рашизм», від якого віє чимось неприємним та огидним, однак до кінця не зрозуміло, що означає рашизм та рашисти як російська імперська ідеологія, як суміш нацизму та комунізму.

Спробуємо розібратись, які характерні риси «рашизму» та в чому його схожість і відмінність від інших кривавих ідеологій ХХ століття.

Однією з найвиразніших ознак режиму є домінування так званих державних інтересів над індивідуальними правами та свободами громадян. Це підтверджує той факт, що росія припинила дію Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод у країні. Держдума росії ухвалила закон про припинення дії в країні міжнародних договорів Ради Європи. Мова йде про Конвенцію із захисту прав людини та основних свобод, Конвенції про припинення тероризму, Статуту РЄ та ще понад десять документів.

Ще одна базова ознака рашизму – це так званий російський націоналізм. Він проявляється через самозвеличення країни-агресора за рахунок насильницького придушення, заперечення права на самовизначення або взагалі права на існування інших народів. Такий націоналізм росіян є основою концепції так званого «рускага міра».

Але у російського рашизму є особлива риса. Це та неймовірна жорстокість з якою росіяни поведуться з українцями. Нацисти розстрілювали євреїв, фашисти вбивали тих, хто не погоджувався з режимом, комуністи вбивали противників партії і тих, хто їм не сподобається. Кожна ідеологія намагалась якось пояснити свої злочини. Але рашизм... рашизм нищить абсолютно все: своїх,

чужих, тих, хто з ними погоджується, тих, хто з ними не погоджується. Російська федерація, продовжуючи злочинну політику російської імперії, радянського союзу, розпалювала конфлікти між народами. Головна мета москви – збереження безроздільного панування і право владарювати над сусідніми народами.

Ось як ці явища позначає історикinja Л. Якубова: «...усе це – фашизм, нацизм, комунобільшовизм, рашизм – явища одної родової групи, ім'я якої тоталітаризм. Фашизм, нацизм, комунобільшовизм, рашизм є лише його історичними різновидами, сформованими на основі певних етнокультурних феноменів... Рашизм – чорносотенно-білогвардійсько-чекістська тоталітарна ідеологія і практика з низкою специфічних ознак, зумовлених гібридним характером російського політичного проекту і обставинами постмодерну» [8, с. 32].

Зі сказаного раніше та на основі вже опублікованих досліджень українських та іноземних авторів беремо сміливість стверджувати, що термін рашизм можна розглядати як новітню, антилюдяну, руйнівну, особливо небезпечну форму людиноненависницької ідеології і побудованої на ній практики, заснованої на тоталітарному режимі з рабською психологією та правовим нігілізмом, повній бездуховності та аморальності, на військових злочинах та нелюдській жорстокості, які здійснює та демонструє російська армія на українській землі. Відрізняється від відомих форм фашизму, расизму, націоналізму особливою жорстокістю як до людини, так і до світу природи. Це свідчення повної соціальної, політичної, культурної, гуманітарної та інтелектуальної деградації росії.

Водночас зарано казати про фінальні підсумкові і науково зважені висновки і визначення. Ця тема потребує щоденної кропіткої праці, фіксації усіх злочинів озвірілої рашистської нації і детального наукового дослідження в усіх галузях науки. Оскільки це виклик не лише Україні, це виклик існуванню сучасного світу з ліберально-демократичними цінностями. Не викликає жодного сумніву, що рашизм – це ідеологічна практика і політична реальність, основною формою існування якої є війна, знищення демократичної цивілізації. Єдино вірна місія України і українців

не лише заборонити рашизм, але й вщент зруйнувати російську імперію.

Література

1. Олег ринів: Рашизм із прицілом на україноцид. URL: <http://www.qwas.ru/ukraine/nru/Profesor-Oleg-Grin-v-RAShIZM-Z-PRIC-LOM-NA-UKRA-NOCID/> (дата звернення: 05.04.2024).
2. Костенко О. Що таке «рашизм»? «День». 2014. 18 березня.
3. Цивілізаційний життєвий простір і «рашизм». Микола Піддичий 4/2022 URL: <https://youtu.be/xjL9hqRYoZk?si=lPp2ErK-MZZh8fB0g> (дата звернення 27.03.2024)
4. Вікіпедія: Вільна Енциклопедія (Wikipedia: The Free Encyclopedia) URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Рашизм> (дата звернення 21.03.2024)
5. Т. Снайдер. «Війна в Україні породила нове слово», Gazeta.ua. 20.05.2022. URL: https://gazeta.ua/ru/articles/world-life/_my-dolzhny-skazat-priamo-chto-rossiya-fashistskaya-strana-istorik-timosnajder/1089436 (дата звернення 26.03.2024)
6. Про Заяву Верховної Ради України «Про використання політичним режимом російської федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненависницьких»: Постанова ВРУ від 02.05.2023 № 3078-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3078-20#Text> (дата звернення 05.04.2024)
7. Ліна Костенко. Записки українського самашедшого URL: <https://ukrclassic.com.ua/katalog/k/kostenko-lina/282-lina-kostenko> (дата звернення 04.04.2024)
8. Якубова Л. Д. Рашизм: Звір з безодні / Лариса Якубова; Інститут історії України НАН України. Київ: Академперіодика, 2023. 318 с.